

ISUS PRIVLAČI I OBRAĆA STRPLJIVOM PATNJOM

Mato Zovkić

Luka, jedini od četvorice evanđelista, priznaje u predgovoru da se služio gradom koju su sastavili „očevici i sluge riječi”. Iskreno i hrabro priznaje da je „pomno ispitao” svu propovijedanu građu o Isusu te odlučio za svoje čitaoce, obraćene Grke, napisati knjigu o Isusu po rasporedu koji najbolje odgovara duhovnom stanju i potrebama vlastitih povijesnih čitalaca. On time pokazuje da piše evanđelje kršćanskoj subraći koja su u toku pripreme za krštenje „naučila Krista” (Ef 4,20). Luka se kao nadahnuti pisac osjećao vezanim na apostolsku tradiciju, ali i slobodnim da je kreativno preradi za svoje povijesne čitaoce te preko njih za sve kasnije vjernike. Mi ćemo se ovdje ograničiti na Lukin prikaz muke, imajući na umu kršćanski pristup bolesti, patnji i smrti. Tko je pažljivo čitao Evanđelje, mogao je opaziti da jedini Luka u izvještaj o zadnjoj večeri umeće Isusovu pouku o najvećem te molitvu za Petra koji treba učvršćivati braću. Luka je izostavio bičevanje i trnovu krunu, a među riječi s križa stavio tri koje ne donose ostali evanđelisti. Luka jedini donosi sućut jeruzalemskih žena nad nevinim osuđenikom iz Galileje. On jedini izvješćuje da se obratio jedan od dvojice razbojnika razapetih s Isusom te da su se ljudi s Kalvarije razilazili udarajući se u prsa u znak ka-

janja. Poznato je da Luka u građi iz Isusova ministrija nešto izostavlja, nešto preraduje i nešto dodaje.¹ Time kao obraćeni Grk subraći prikazuje Isusa koji je sveopći Spasitelj, prijatelj grešnika i siromaha, objavitelj Očeva milosrđa, uzorni molitelj i učitelj molitve.² Pitamo se, što je Luka htio svojim prikazom muke i smrti Isusove? Što za bolesne vjernike slijedi iz Isusove strpljive patnje i slobodno prihvaćene smrti? Kod toga ne ispuštamo iz vida druge evanđeliste s njihovim prikazom muke.³

¹ Usp. W. J. HARRINGTON: *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb, KS, 1975, 194–214. A. GEORGE–P. GRELOT (izd): *Uvod v Sveto pismo Nove zaveze*, Celje, Mohorjeva družba, 1982, 231–234.

² Za Lukinu teologiju usp. W. J. HARRINGTON, op. cit, 215–220. A. GEORGE–P. GRELOT, op. cit, 239–249. J. A. FITZMYER: *The Gospel according to Luke I–IX*, Garden City, New York 1981, 143–258.

³ Današnji egzegete smatraju da je građa o mucu Isusovoj najstariji literarno ustaljeni dio Evanđelja. Prva je Crkva vrlo rano za unutarne liturgijske potrebe oblikovala povijest muke koju egzegete danas nazivaju predmarkovskom. Iz tog dokumenta preuzimali su evanđelisti građu za odjek o mucu u svojim evanđeljima. Usp. R. PESCH: „Die Passion des Menschensohnes, Eine Studie zu den Menschensohnworten der vormarkanischen Passionsgeschichte” u: R. PESCH – R. SCHNACKENBURG: *Jesus der Menschensohn*.

Lukina teologija muke čvrsto je utkana u njegovo cijelo evanđelje, u kojem je istaknuto kako spasenje teče iz osobnog pristajanja uz Isusa. U Zakejevoj kući Isus govori onima koji ga kritiziraju što svraća grešnicima: „Danas je došlo spasenje ovoj kući, jer je i on sin Abrahama” (19,9). Ovaj „danas” ponovit će Isus raskajanom razbojniku na križu.⁴

Oproštajna večera s poukom o najvećem

Izveštaj o mucu počinje pripravom na posljednju večeru. Od tog trenutka evanđelisti se slažu u redosljedu događaja, dok su prilično različiti u redosljedu građe iz Isusova ministerija. Poznato je da NZ sadrži dvije tradicije o posljednjoj večeri s riječima posvete nad kruhom i vinom. Jedna je sadržana kod Marka i Mateja, puna je semitizama i odaje liturgijsku praksu kršćanskih zajednica sastavljenih od obraćenih Židova. Drugu donose Luka i Pavao u 1 Kor 11. Ona ima više helenističkih znakova i odražava liturgijsku praksu kršćanskih zajednica sastavljenih od obraćenih pogana.⁵ Luka i Pavao naučili su slaviti euharistiju u Antiohiji, s prvom zajednicom sastavljenom od obraćenih pogana (Dj 11,19–26), pa su u svoj izvještaj o posljednjoj večeri utisnuli svoje euharistijsko iskustvo.

Luki vlastita građa u ovom izvještaju jest: židovska pashalna večera koju Isus slavi s učenicima odvojena je od euharistije kao Večere gospodnje (22,14–18), razgovor o najvećem (22,24–27), nagrada obećana Dvanaestorici zato što su ustrajali s Isusom u njegovim kušnjama (22,28–30), Isusova molitva za Petra (22,31–32), Isus najavljuje da će apostoli biti progonjeni a on ubrojen među zlikovce (22,35–38). Za Luku je posljednja večera eshatska gozba Mesije i njegovih užih sljedbenika.⁶ U toku ministerija navodi Luka pet zgoda u kojima je Isus, poput drugih rabina svoga vremena, prihvaćao poziv na gozbu da tom prilikom naviješta kraljevstvo Božje (7,36; 5,29; 10,38; 14,1 i 19,6). Jedna od takvih gozba jest ona kod Marte i Marije.⁷ Zato je i posljednja večera u trećem evanđelju poučna gozba na kojoj Učitelj daje učenicima životne upute i

sprema ih za misiju koju trebaju obavljati u njegovo ime. Egzegete živo raspravljaju o tome, da li je Luka za građu vlastitu u svojoj povijesti muke imao posebni izvor ili je slobodno preradio postojeću tradiciju.⁸

Luka pokazuje da zna što su Židovi slavili pashalnom gozbom, ali namjerno odvaja židovsko-pashalni dio Isusove zadnje večere od usta-

---

Für A. Vögtle, Herder, 1975, 166–195. A. VOGTLE: „Todesankündigungen und Todesverständnis Jesu” u: K. KERTEGLE (izd): *Der Tod Jesu. Deutungen im Neuen Testament*, Herder, 1976, 51–113. Za osnovnu literaturu o egzezezi muke usp. G. SCHNEIDER: *Die Passion Jesu nach den drei älteren Evangelien*, München 1973; A. DAUER: *Die Passionsgeschichte im Johannesevangelium*, München 1972.

⁴ Usp. B. PRETE: „Prospettive messianiche nell’espressione *semeron* del Vangelo die Luca” u zbornom djelu *Il Messianismo*, Brescia 1966, 270–284.

⁵ Egzegete se slažu da nijedan od četiriju sačuvanih izvještaja o Isusovim riječima nad kruhom i vinom kod posljednje večere ne sadrži doslovno Isusove riječi nego protumačeni smisao onoga što je povijesni Isus kazao. I u tim najvažnijim Isusovim riječima za sakramentalni život vjernika prva se Crkva nije trudila da reproducira doslovno sve što je Isus rekao, nego se po nadahnuću Duha Svetoga osjećala slobodnom da za svoju liturgiju prikaže smisao Isusovih djela i riječi te da ih prilagodi svojim potrebama. Bibličari su dobro istražili izvještaje s posljednje večere. Neka osnovna literatura: J. JEREMIAS: *Die Abendmahlsworte Jesu*, Göttingen 1967; H. J. KLAUCK: *Herrenmahl und hellenistischer Kult. Eine religionsgeschichtliche Untersuchung zum ersten Korintherbrief*, Münster 1982; P. NEUENZEIT: *Das Herrenmahl. Studien zur paulinischen Eucharistieauffassung*, München 1960 Lukin izvještaj o posljednjoj večeri dobro je proučio H. SCHÜRMAN: *Traditionsgeschichtliche Untersuchungen zu den synoptischen Evangelien*, Düsseldorf 1968, 159–197. ISTI: *Ursprung und Gestalt. Erörterungen und Besinnungen zum Neuen Testament*, Düsseldorf 1970, 77–187.

⁶ Usp. W. BÖSEN: *Jesusmahl-Eucharistisches Mahl-Endzeitmahl. Ein Beitrag zur Theologie des Lukas*, Stuttgart 1980.

⁷ M. ZOVKIĆ: „Isus kod Marte i Marije /Lk 10, 38–42/”, CUS 1980,3,199–213.

⁸ F. G. UNTERGASSMAIR: *Kreuzweg und Kreuzigung Jesu. Ein Beitrag zur lukanischen Redaktionsgeschichte und zur Frage nach der lukanischen „Kreuzesteologie”*, Paderborn 1980, smatra da je Luka samo preradio zajedničku građu sinoptika u svom prikazu muke. V. TAYLOR: *The Passion Narrative of St Luke. A Critical and Historical Investigation*, Cambridge 1972, smatra da je autor trećeg evanđelja za zgode njemu vlastite u prikazu muke imao posebni izvor, takozvanog Protoluku.

nove euharistije. To je i razlog zašto u tekstu ustanove stavlja *euharistesas* (22,19 – zahvalivši, izrekavši zahvalnu molitvu), a ne *eulogesas*, kao Mt i Mk (blagoslovivši, izrekavši blagoslov Bogu za dar slobode i saveza, što je domaćin kod Židova činio u ime svoje obitelji). U vrijeme pisanja trećeg evanđelja Lukina zajednica slavi euharistiju kao središnje otajstvo kršćanstva i Crkve. To otajstvo ima korijen u Isusovoj oproštajnoj večeri kao proročkoj gesti uprisutjenja skore nasilne smrti.

Luki pouka o najvećem bolje odgovara za okvir posljednje večere, jer Isusu predstoji početak muke koja je izraz ustrajnog služenja bolesnim i grešnim, malenim i odbačenim. Isus je svojim postupcima i riječima prikazivao Boga drukčijega od službenih židovskih teologa. Time je izazvao optužbu religijskih poglavara da zavodi narod, a oni su odlučili nasilno ga ušutkati. U toku ministrija posluživao je za stolom kraljevstva Božjega, koje je dostupno malenim i odbačenim upravo po onome što on čini. Poslužio je čas prije apostole razlomljenim kruhom i vinom. Kruh i vino znakovi su njegove skore smrti i prolivene krvi. U tom životnom kontekstu apostoli bolje razumiju što Isus hoće reći kad govori da njegovi sljedbenici postaju veliki po služenju, a predstojnici u njegovoj zajednici da trebaju biti poslužitelji svoje braće po uzoru na služiteljskog i poniznog Učitelja. Marko (10,35–45) i Matej (20,20–28) donose ovu izreku u povodu zgrade s dvojicom Zebedejevih sinova koji su tražili istaknuta mjesta u budućem Isusovu kraljevstvu. Luka je cijelu zgodu ispustio, a pouku o veličini služenja premjestio u okvir oproštajne večere.

Posebno je potresna molitva za Petra. Malo prije toga Isus najavljuje vječnu nagradu apostolima zato što su s njime ustrajali u njegovim kušnjama, što su u njemu prepoznali osporavanog Očeva izaslanika te ostali uz njega, iako nije politički Mesija koji bi čudesima privlačio sunarodnjake i ispunjao njihove političke snove. Šimunu najavljuje vrijeme kušnje i kolebanja među Dvanaesticom s obzirom na vjernost Učitelju. Isus je posebno molio za Petra da mu ne malakše vjera. On će se, doduše, iz straha odreći Učitelja pred običnom ženom, ali snagom Isusove molitve neće potpuno izgubiti

vjernost. Kad dođe k sebi, u vremenu Crkve, Petar će imati zadaću da utvrđuje braću u vjeri. Bez posebne Isusove naklonosti nitko ne može ustrajati u vjernosti Isusu, a pogotovu u vjernom izvršavanju predstojničke službe u njegovoj zajednici.⁹ Za naš izraz „kad dođeš k sebi” stoji u grčkom izvorniku *pote epistrepsas*, što se može razumjeti i kao obraćenje. Zato je Rupčić preveo: „Kad se jedanput *vратиš k meni...*” Glagol *epistrefo* u Dj je upotrebljavan uz *metanoeo* za proces kršćanskog obraćenja.¹⁰ Ovdje nema izravnog objekta pa se glagol može razumjeti medijalno i refleksivno. Svakako je iz konteksta jasno da Petar neće potpuno i na dug rok otpasti od Isusa. Učitelj posebno moli za predstojnika zajednice radi njegove službe utvrđivanja. Luka ovo piše nakon Neronova progonstva, kad je Petar već proslavio Učitelja mučeničkom smrću. Luka, ipak, zna i opominje: ako je pročelnik Dvanaestorice ustrajao u vjeri, ako je vršio službu poglavara potvrdivši je mučeništvom, sve to zahvaljuje Isusovoj molitvi. Isus je osobno jačao Petra u njegovoj vjeri i u služenju braći.

U odlomku 22,35–38 Isus najavljuje da će biti ubrojen među zlikovce, i potiče apostole da uzmu sa sobom kesu, torbu i mač. To se odnosi na vrijeme poslijeuskrsnog evangeliziranja. U toku galilejske misije apostoli nisu morali nositi zalihu odjeće, obuće i hrane, a u vrijeme Lukina pisanja misionari imaju s time poteškoća. Također u vrijeme galilejske misije nisu bivali fizički napadani, dok su u ime Isusovo propovijedali kraljevstvo Božje i liječili bolesnike (Lk 9,22; 10,9). Nakon uskrsnog događaja počeli su progoni. Isus im to najavljuje kod oproštajne večere. Riječima „dosta je” u 22,38 Isus prekida pitanje apostola koji su rasploženi ratnički: ne želi potvrditi da li su dovoljna dva mača.

Iz r. 37, u kojem Isus najavljuje da će biti ubrojen među zlikovce, naslućujemo starozavjetni

⁹ Usp. L. FELDKÄMPER: *Der betende Jesus als Heilsmittler nach Lukas*, St. Augustin 1978, 206–223.

¹⁰ M. ZOVKIĆ: „Kršćani kao obraćeni Gospodinu (Dj ap. 9,32–35; 11, 19–21)”, BS 1974, 4, 507–523.

motiv o Patniku čiju patnju Bog osmišljava i čini plodnom. O tome posebno govori Psalam 22 i Izaija 53. Iz ovog retka u trećem evanđelju vidi se dilema Lukine poslijeuskrzne Crkve. Ona, upravo zato što je sastavljena od obraćenih Grka koji na temelju svoje kulturne pozadine ne vide vrijednost u smrti čovjeka makar on bio i nevino osuđen, ima problema prihvatiti Isusovu smrt kao sastavni dio njegova poslanja.¹¹ Lukina Crkva ne može uz to pravo utkati u svoj život poteškoće koje doživljava od poganskih sugrađana. Kršćani su u ono doba bili izrugivani što čovjeka pogubljena na križu prihvaćaju za Spasitelja, te progonjeni zato što poglavara države ne priznaju za spasitelja. Kako god bila mukom Isusovom ugrožena vjernost apostola i kasnije Lukine Crkve, treći evanđelista vjeruje da se pravo mučeništvo pokazuje upravo u spremnosti na patnju s Kristom nevinim i strpljivim patnikom.

„A kad bi u smrtnoj mucu, usrdnije moljaše” (22,43)

Pri kraju opisa zadnje večere Luka je izostavio Matejevu i Markovu napomenu „otpjevavši pjesme zahvalne” (Mt 26,30; Mk 14,26), što je bio sastavni dio židovske pashalne večere. Za Lukinu Crkvu, koja slavi svoju pashu i euharistiju kao spomen na Isusovu pashu, taj obvezni dio židovske pashalne večere nije više važan. Prizor u Getsemanskom vrtu Luka uokviruje u napomenu da su Isus i Dvanaestorica pošli „po običaju na Maslinsku goru” (22,39). To znači da je od nekog prijatelja Isus morao dobiti ključeve ograđenog vrta u koji se sklanjao za vrijeme blagdanskih gužvi na razgovor i tihu molitvu s učenicima. Taj je prizor Luka oblikovao drukčije od Mateja i Marka, iako je raspolagao uglavnom istom građom. Prije svega, kod Luke se Isus ne žali da je nasmrt žalostan. Također ne izdvaja Petra, Ivana i Jakova kao užu grupu koja bi izbliza gledala njegovu smrtnu muku i čula molitvu. Ne prekida tri puta molitvu da bi došao učenicima po utjehu i opomenu ih na budnost. Kod Marka predbacuje im: „Šimune, spavaš? Jednu uru nisi mogao probdjeti sa mnom?” (14,37). Kod Luke Isus upozorava učenike na početku neka mole kako ne

bi podlegli u kušnji. Zatim klekne i moli Oca da mu pokaže još jednom, je li njegova stalna volja da nastavi započetim „kursom” i pođe u nasilnu smrt koja bi bila potvrda njegovih dosadašnjih djela i riječi, čime je pokazao kako razumije i tumači osnovne elemente starozavjetne religije. Luka je od samrtne borbe u vrtu načinio jednu od deset Isusovih molitava kojima on posvećuje posebnu pažnju.¹²

Luka jedini spominje da se Isusu ukazao anđeo te ga bodrio, što je Očevo ohrabrenje progonjenom pravedniku koji je spreman aktivno prihvatiti Božju volju. Luka također jedini spominje da se Isus krvlju znojio. To je znak da se doista bojao prerane i nasilne smrti, jer je znao da je nevin, a umire na pragu zrelih godina. Luka također jedini dodaje: „A kad bi u smrtnoj mucu, usrdnije moljaše.” Isus u tjeskobi ne gubi glavu, ne bježi od opasnosti koja je sastavni dio njegova mesijanskog zvanja. On usrdno moli. Karakteristični su imperfekti „moljaše” u r. 41 i 43. Molitva je u noćnoj tišini bila dugačka, žarka i ponizna. Na kraju prizora Isus se diže od molitve, nalazi učenike usnule „od žalosti”, što je Lukina isprika za ljudsku slabost učenika. Isus im ne predbacuje što ne bdiju s njime da bi ga okrijepili pred početak muke nego ih poziva na molitvu, kako ne bi pali u napast. Tim primjerom i riječima pokazuje put svojim sljedbenicima za trenutke odvojenosti, sumnje i traganja. Vjernik tada ne bježi od problema, nego u molitvi traži i prihvaća volju Božju po sebi. „Pasti u napast” ovdje znači podleći kušnji da čisto ljudskim mjerilima mjerimo kuda valja krenuti, ne obazirući se na volju Božju. Prizor samrtne borbe Luka je razumio kao posljednju provjeru volje Očeve pred početak muke koja vodi u nasilnu smrt. Isus molitvom otkriva i prihvaća volju Božju o sebi. U molitvi uviđa da je svojim dosadašnjim djelima i riječima pravo razumio i pokazivao volju Božju.¹³

¹¹ Usp. A. GEORGE: „Le sens de la mort de Jesus” u svom djelu *Etudes sur l'oeuvre de Luc*, Paris 1978, 185–212.

¹² Usp. L. FELDKÄMPER, op. cit, 224–250.

¹³ Usp. J. WARREN HOLLERAN. *The Synoptic Gethsemane. A Critical Study*, Roma 1973, 83–103;

Prizor hapšenja i saslušanja pred Židovima (22,47–71)

Prema Luki i Ivanu Isus biva uhvaćen tek nakon razgovora s Judom i njegovom četom. Time ova dva evanđelista pokazuju da Isus ima inicijativu i slobodno prihvaća sudbinu strpljivog osuđenika (usp. Lk 22,54 i Iv 18,12). Sva tri sinoptika donose ovdje Judin poljubac. Ivan ga ispušta. Luka je ovdje bliži Ivanu kad Isusu stavlja u usta vlastiti redak: „Juda, poljupcem Sina čovječjeg izdaješ?” (22,48). To je u skladu s r. 21, gdje se Isus žali da je ruka izdajice s njime za stolom. Jedan od njegovih najintimnijih suradnika, pred kojim nije ništa skrivao, sada ga poljupcem izdaje i tako taj znak prijateljskog povjerenja zloupotrebljava za izručenje nevinog optuženika nepravednim sucima.

Luki je u ovom prizoru vlastito što navodi da je slugi velikog svećenika odsječeno *desno* uho i da ga je Isus odmah iscijelio. U vlastitoj nevolji on više misli na druge nevoljnike nego na sebe te otklanja ranu nanešenu u njegovo ime, od učenika koji ga je krivo razumio. To čudo u toku muke jedno je od Isusovih čudesa u trećem evanđelju po kojima se Isus pokazuje kao dobrotvorni Spasitelj, posebno naklonjen siromašnim, odbačenim i ranjenim.¹⁴

U prigovoru svećeničkim glavarima što su ga došli uhvatiti tajno po noći, a on je nastupao javno, Luka se drži uglavnom građe zajedničke evanđelistima. Vlastiti mu je uzvik: „Ovo je vaš čas i vlast tmina!” (22,53). Luka ispušta Matejevu i Markovu napomenu da su Isusa u trenutku hapšenja napustili učenici (Mt: „Tada ga svi učenici ostaviše i pobjegoše” – 26, 56b). To se ne bi uklapalo u njegovu viziju apostola kao onih koji slijede Učitelja u patnji. Luka ispušta i Markovu bilješku o mladiću koji ostavlja plahtu progoniteljima te bježi gol u noć. Taj je detalj za Marka bio važan, po svoj prilici radi osobne prisutnosti tog mladića i njegova kasnijeg svjedočanstva u Markovoj Crkvi, ali on nema teološke važnosti za Luku.

Saslušanje kod Ane donosi jedini Ivan. Ono ima privatno obilježje. Petrovo nijekanje Ivan je vrlo simbolički upleo u tok saslušanja pred Anom, tako da Isus priznaje hrabro tko je i što naučava, dok Petar u isto vrijeme kukavički

niječe svoga Učitelja, a time i pravoga sebe. Luka stavlja Petrovo nijekanje prije saslušanja pred sinedrijem. Luki je ovdje vlastiti r. 61: „Gospodin se obazre i upre pogled u Petra” te u r. 62 podatak da Petar *gorko* zaplače. Naslov „Gospodin” Isus stiče tek uskrsnućem (usp. Dj 2,32–36), ali ga Luka prebacuje na povijesnog Isusa, kad je riječ o spasenjskoj ulozi Učitelja. Isus je Petru najavio da će ga izdati ali i svoju molitvu za njega da se njegova vjera ne ugasi potpuno. U trenutku Petrova nijekanja on se kao već proslavljeni Gospodin obazire i pogledom govori Petru da nije sve izgubljeno, da on zna i plemenitog Petra koji će, kad dođe k sebi, učvršćivati u vjeri svoju braću. Kad iskusi vlastitu slabost, bolje će razumjeti slabosti svoje braće. Petar je zahvalan Gospodinu za taj pogled ohrabrenja. Zato izlazi vani te gorko zaplače. On koji je sebe smatrao jačim od ostalih kolega doživio je svoju duhovnu slabost, kaje se za grijeh i prihvaća ponuđenu mogućnost izmirenja s Učiteljem.¹⁵

U odlomku 22, 63–65 Luka je izrugivanje Isusu kao proroku stavio ispred saslušanja pred sinedrijem. Isus ne odgovra na te pogrde. Ispunjava ono što je rečeno o starozavjetnim nevinim patnicima, osobito o Sluzi patniku u Iz 53.

Matej i Marko daju dojam da je saslušanje pred sinedrijem bilo odmah noću, nakon hapšenja. Iz Ivanova prikaza saslušanja pred Anom valja, međutim, zaključiti da je to bilo privatno prikupljanje podataka i zadovoljavanje znatiželje. Iz Lk 22,66 znamo da je pravo saslušanje

170–198; 214–220. D. M. STANLEY: *Jesus in Gethsemane. The Early Church reflects on the Suffering of Jesus*, New York 1980, obrađuje događaj u vrtu s povijesnog stajališta. Sinoptička verzija psihički i povijesno je moguća: iako se na oproštajnoj večeri po znakovima kruha i vina Isus „predao” u skorom nasilnu smrt, mogao je nekoliko sati kasnije sasvim ozbiljno pitati sam sebe u molitvi, je li to volja Očeva?

14 Usp. U. BUSSE: *Die Wunder des Propheten Jesus. Die Rezeption, Komposition und Interpretation der Wundertradition im Evangelium des Lukas*, Stuttgart 1977, 335–336.

15 Za lik Petra u trećem evanđelju s ekumenskog stajališta usp. R. E. BROWN – K. P. DONFRIED – J. REUMANN: *Der Petrus der Bibel. Eine ökumenische Untersuchung*, Stuttgart 1976, 96–113.

počelo „kad se razdanilo”, jer se tada „sabralo starješinstvo narodno, glavari svećenički i pismoznanci te ga dovedoše pred Vijeće”. Prema ondašnjem židovskom zakonodavstvu noćna osuda nije pravno valjana. U ovom saslušanju Luka je ispustio iskaze svjedoka (usp. Mk 14,55–60). Možda zato što on u prikazu muke dijeli stav puka od stajališta poglavara. On okrivljuje židovske poglavare za izvršenje smrtne kazne nad Isusom, a kod puka vidi znakove suosjećanja i kajanja.

Na prijelazu iz prvog stoljeća starozavjetnog razdoblja u prvo stoljeće „nove ere” bilo je u židovskom narodu mesijaniziranih vođa koji su se dali proglasiti mesijom bilo od rabina, bilo od puka. Sinedrij, kao vrhovna vlast za Židove u Palestini, nije te uzurpatore osuđivao na smrt. U slučaju Isusa iz Nazareta sporno je bilo njegovo pozivanje na posebne odnose s Ocem nebeskim, iz čega su židovski poglavari zaključivali da se Nazarećanin osjeća Sinom Božjim u višem smislu nego ostali pobožni Izraelci i askete njegova vremena.¹⁶ Zbog posebne bliskosti s Ocem, Isus se pred sinedrijem proglašava za Sina čovječjeg koji će sjediti s desna Bogu (Lk) te doći da sudi žive i mrtve (Mk, Mt). Luki je ovdje vlastito pitanje vijećnika: „Ti si, dakle, Sin Božji?” (r. 70). Isus prihvaća uz izvjesno ograničavanje: „Vi velite! Ja jesam!” Prihvaća da je očekivani, transcendentalni Mesija, ali ne prihvaća sve pojmove tužitelja o Mesiji. Tek kod Luke biva povijesno jasan razlog smrtne osude od strane sinedrija: Nazarećanin treba umrijeti jer se pravi transcendentalnim Mesijom koji je Sin Božji u višem i drukčijem smislu od ostalih vjernika.

Saslušanje pred Rimljanima i smrtna osuda (23, 1–25)

Rimljani su kod pokorenih naroda postavljali domaće knezove za izvršitelje svoje vrhovne vlasti te im davali ograničenu autonomiju. Tako je u vrijeme Pilata židovski sinedrij u Palestini bio sastavljen od predstavnika aristokratskih laičkih obitelji i svećenika te je imao vlast osuđiti na smrt, ali ne i provesti odluku o smrtnoj kazni. Osudu sinedrija trebao je potvrditi Pilat koji je bio vrhovni rimski upravitelj za Pa-

lestinu. Pred njim članovi sinedrija nisu mogli kao razlog smrtne kazne iznositi svoju dogmu o Jahvi kao jedinome Bogu koji ne može imati sinova. Zato su Isusa optužili da zavodi narod, zabranjuje davati porez rimskoj državi i da tvrdi kako je kraljevski Mesija s političkim pretenzijama. Pilat je morao povesti parnicu, iako je znao da su ga „predali iz zavisti”, kako izričito govore Mk i Mt. Ne našavši dovoljnog razloga za proces, Pilat proglašava optuženika nedužnim (23,4–5) i šalje ga Herodu Antipi, tetrarhu Galileje, koji se o blagdanu našao u Jeruzalemu, kamo su bili došli mnogi njegovi podanici. Prema rimskom kaznenom pravu optuženi je mogao biti suđen u kraju svoga podrijetla ili u kraju gdje je počinio zločin. Isus je bio Galilejac, izravni podanik Heroda Antipe. Iz Filona znademo da odnosi između Pilata i Antipe nisu bili dobri. To spominje Luka, kad na kraju prizora navodi da „su se onoga dana sprijateljili Herod i Pilat” (23, 12).

Antipa se zanimao za svoga čuvenog podložnika iz Nazareta (Lk 9,7–9). Progonila ga savjest što je na zahtjev svoje priležnice dao ubiti Ivana Krstitelja. Kad je čuo da Isus propovijeda i čini čudesa, pitao se, nije li on oživljeni Ivan Krstitelj; želio ga je susresti (usp. Mk 6,14–16). Pilat mu je neočekivano ispunio tu želju. Isus na Antipina brojna pitanja uopće ne odgovara. To je jedini sugovornik u toku ministrija i muke s kojim Isus odbija razgovor. Razlog je čista radoznalost Antipe koji traži zabavu i čarolije, a nije mu stalo do životnih vrednota koje naviješta i uprisutnjuje Galilejac. U 23,10 Luka kaže da „stajahu ondje i glavari svećenički i pismoznanci optužujući ga žestoko”. Ponovno Lukino upozorenje na krivnju poglavara za smrt Isusovu, ali ne naroda. Grčki izraz za ono što naši prevodioci u 23,11 prevode kao „bijelu haljinu” ne izražava boju nego sjaj i svečanost. Antipa je mogao sačuvati nešto od sjajne kraljevske nošnje svoga oca Heroda Velikoga, koji je bio „pridruženi kralj” pod rim-

¹⁶ Za židovski pogled na okolnosti Isusova procesa i smrtne osude usp. D. FLUSSER: *Die letzten Tage Jesu in Jerusalem. Das Passionsgeschehen aus jüdischer Sicht. Bericht über neueste Forschungsergebnisse*, Stuttgart 1982.

skim vrhovništvom, a njegovi su sinovi i nasljednici izgubili naslov kralja. Nešto od kraljevske garderobe Antipa je dao obući na Isusa da ga izruga kao kraljevskog Mesiju, za što ga optuživahu židovski poglavari. U prizoru s Antipom Luka je želio pokazati da je vjera bitno svojstvo za pristup Isusu: tko ga proučava kao društveni ili politički fenomen, ne može ga razumjeti.

Nakon prizora kod tetrarha Isusove uže domovine Galileje, Pilat nastavlja proces i još dvaput proglašava optuženika nedužnim (r. 13 i 22). Treći put dodaje: „Kaznit ću ga, dakle, i pustiti.” Kazna je trebala biti pokušaj iznudiivanja samilosti kod tužitelja. Bila je to kazna bičevanja i krunjenja trnovom krunom. Bičevanje je kod osuđenika na smrt na križu u ono doba trebalo iscrpiti osuđenika da što prije umre na križu. Sam prizor bičevanja i krunjenja Luka ispušta, jer to ponižava i vrijeđa njegova strpljivog Učitelja.

Luki je vlastita napomena u r. 23: „I vika njihova bivala je sve jača.” Kod Ivana je ta vika objašnjena: ako Isusa pusti, nije prijatelj rimskom caru. Time evanđelisti pokazuju da znaju za burne odnose između židovskih podanika i upravitelja Pilata, kako ih opisuje Josip Flavije. Pilat je bio nerazborit upravitelj, koji je naredbom da se na carske zastave u Jeruzalemu postave likovi carskog orla (simbol božanstva) izazvao monoteističke osjećaje Židova, a centralna ih je vlast iz Rima poštivala. Rimljani su naime dispencirali Židove raspršene po svom carstvu i u samoj Palestini od obveznog kulta cara, ali su tražili od monoteističkih vjernika građana da u svojoj liturgiji mole za cara. Pilat je također pogriješio preoštrim kažnjavanjem izgreznika te otimanjem hramskog novca za podizanje gradskog vodovoda. U vrijeme kad sudi Galilejcu, Židovi su već bili poslali u Rim delegaciju da se požale na njegove ispade i bili su pažljivo saslušani. Pilat je u njihovim sve jačim glasovima vjerojatno prepoznao prijetnje novom delegacijom. Dao se ucijeniti, tim više što je znao da je zloupotrebio vlast, zbog čega može biti skinut s položaja. Prema 23,24–25 on protiv svoje volje presuđuje što Židovi traže, „preda Isusa prohtjevu njihovu”.

Strpljivi patnik na križu (23,26–56)

Ivan nas izvještava da je Isus sam nosio svoj križ (Iv 19,17). Kod njega se Šimun Cirenac ni ne spominje, zato što on gleda u smrti na križu uzdignuće u proslavu koje je najavljeno tri puta u toku ministerija (Iv 3,14; 8,27; 12,32). Sinoptici spominju Šimuna Cirenca na križnom putu, a Marko i njegova dva sina Aleksandra i Rufa. Bit će da se Cirenac kasnije obratio, pa su njegovi sinovi u Markovoj zajednici imali važnu ulogu. Lukina je formulacija ovdje karakteristična: „Kad ga povedoše, uhvatiše nekog Šimuna Cirenca koji je dolazio s polja i stave na nj križ *da ga nosi za Isusom*” (r. 26). Rimski su osuđenici morali nositi na stratište sredstva smrtne kazne. Robovi, politički pobunjenici i teški kriminalci umirali su na križu. Oni su nosili poprečnu gredu svoga budućeg križa, dok je uspravna, teža i duža greda čekala na mjestu smrtne kazne. Iz Lukine formulacije vidimo da je na početku križnog puta Isus sam ponio svoj križ. Iako Luka prešućuje bičevanje i trnovu krunu, tu okrutnu igru vojnici su ipak izveli nad osuđenikom iz Galileje. Zato je Isus bio iscrpljen na putu prema Kalvariji i vojnici su morali naći nekog drugoga da ponese njegov križ. Šimun se vraćao s polja u tom času, iz čega izlazi da je Isus umro dan uoči Pashe, a zadnja je večera morala biti oproštajna gozba kojoj je Isus dao pashalno obilježje. Luki je važna formulacija: „Stave na nj križ da ga nosi za Isusom” (r. 26). Šimun je na to, istina, bio prisiljen, ali se on kasnije obratio te bio sretan što je svome Učitelju učenički pomogao nositi križ onog povijesnog trenutka. Luka u tome vidi stav svih kasnijih Isusovih učenika: oni osobno pristaju uz Učitelja noseći za njim križ, prihvaćajući patnje koje su sastavni dio njihova ljudskog i vjerničkog zvanja. Ovdje vidimo početak kasnije teologije križa koja će imati važnu ulogu u kršćanskoj teologiji, a danas je posebno važna u protestantskoj dogmatici.¹⁷

¹⁷ Za Lukinu teologiju križa usp. J. AUDUSSEAU – X. LEON-DUFOUR: „Križ”, RBT 451–455. A. BÜCHELE: *Der Tod Jesu im Lukasevangelium. Eine redaktionsgeschichtliche Untersuchung zu Lk 23*, Frankfurt 1978. F. G. UNTERGASSMAIR: *Kreuzweg und Kreuzigung Jesu*, Paderborn 1980.

Žene Jeruzalemke plaču i nariču za Isusom, a on im najavljuje propast grada kao Božju kaznu za tvrdokornost jeruzalemskih vjernika (23,27–31). Ova je grada vlastita Luki. Žene se ne rugaju osuđenom Galilejcu nego mu iskazuju sućut. Možda je Luka ovaj podatak našao u istim kršćanskim krugovima Palestine, gdje je našao zgone o Isusovoj sućuti prema ženama koje su njemu vlastite: tako npr. Isus dopušta da mu grešnica u Šimunovoj kući pere noge u znak zahvalnosti za oprostjenje grijeha (7,36–50); tješi udovicu iz Naina uskrišavajući njezina jedinca sina u vrijeme kada su starozavjetni vjernici smatrali da je prerana smrt kazna za grijeh pojedinih članova obitelji (7,11–17); dopušta da među užom grupom sljedbenika budu žene iz Galileje, dok su drugi rabini smatrali da je šteta vremena poučavati žene u teologiji (8, 1–3); bez ikakve molbe ozdravlja zgrčenu ženu koja je болоvala osamnaest godina i već se bila privikla na život sa svojom patnjom (13,10–17) Žene na Isusovu križnom putu dio su puka koji ne uživa u Isusovoj smrtnoj osudi, što je za Luku važno. „Plakati i naričati za nekim” na ondašnjem Istoku bila je uloga narikača na sprovodu. Prema farizejskoj teologiji ukopati mrtvoga jest zaslužno djelo. Ove žene predskazuju Isusovu smrt koja sigurno i uskoro nastupa. Isus otklanja njihovu pažnju od sebe, ni u ovom trenutku ne želi biti središte pažnje. Poziva samilosne žene da misle na budućnost svoga grada, kada će u rujnu god. 70. njih i njihovu djecu snaći muke opsjedanja grada od rimskih vojnika. Ako je Luka zbilja napisao svoje evanđelje iza sedamdesete godine, na konkretnu formulaciju Isusovih riječi kod njega mogao je utjecati sam događaj. Povijesni Isus mogao je već pronicljivim uvidom u političke težnje različitih grupa u svom narodu predvidjeti ustanak protiv rimske velesile te isto tako uvidjeti da razjedinjeni i malobrojni pobunjenici ne mogu proći nekažnjeno kod rimske vlasti. Dakako, da je kao prorok imao i nadnaravno znanje o budućim događajima. Isusov je poziv jeruzalemskim ženama proročki poticaj na obraćenje radi otklanjanja ili ublažavanja katastrofe koja predstoji. Ovo mjesto valja vezati s Lk 19,41–44, gdje Isus plače nad Jeruzalemom koji odbija „spoznati što je za njegov mir” i srlja u katas-

trofu. Isus jeruzalemskim ženama najavljuje dane kad će uslijed fizičkih nevolja ljudi smatrati nerotkinje blaženima.

Sam Luka u slučaju Elizabete (1,25) pokazuje da su starozavjetni vjernici smatrali nesretnom i sramotnom ženu koja nema djece. Za Židove su djeca blagoslov Božji, darovan obitelji kao osnovnoj jedinici u narodu Božjem. Tko nema djece, on je kao suha grana i ostaje bez spomena u svom plemenu. Isus najavljuje apokaliptičko vrijeme nevolja, kad će nerotkinje biti blaženije od majki s mnogobrojnom djecom zato što neće morati gledati kako im djeca umiru u najvećim mukama pred njihovim očima. R. 30 citat je iz Hoš 10,8 gdje je prorok osmog stoljeća u vrijeme najezde Asiraca najavio razorenje Samarije. R. 31 sadrži izreku koja zvuči kao poslovice: „Ako se tako radi sa zelenim stablom, što li će biti sa suhim?” Bez obzira što je ta poslovice mogla značiti u svagdašnjem govoru onog vremena, u Lukinoj teologiji ona najprije znači Isusov protest protiv nepravedne osude na smrt te odatle njegovu ljubav prema životu. On je zeleno stablo koje biva prerano odsječeno. Time Luka pokazuje ljudsku i povijesnu odgovornost sudaca te protestira protiv svake nepravedne osude bilo kojeg čovjeka. Isusov protest protiv nepravde nad samim sobom na liniji je starozavjetnih patnika koji ne priznaju uobičajeno mišljenje o patnji kao kazni za potajne grijeha, ali ne očajavaju u svojoj patnji. Isus zajedno s tim starozavjetnim patnicima ipak prepoznaje prst Božji u svojoj patnji i zna da ona nije sasvim uzaludna. „Suho stablo” u ovoj metaforičnoj izreci jesu stanovnici Jeruzalema kao glavnog grada savezničkog naroda Božjeg u kojem se planira i provodi glavna vjerska i profana politika za cijeli narod. Tko nevinoga osuđuje i šalje u smrt, ne može izbjeći sudu Božje pravde, makar nastupao u ime Boga.

Za križni put Luki su važna i „druga dva, zločinca” koja su s Isusom dovedena na Kalvariju (r. 32). Matej i Marko spominju ih kao razbojнике, ali tek u času razapinjanja, kad bivaju pribijeni na križ zajedno s Isusom. Isto tako i Ivan (usp. Mt 27,37; Mk 15,27; Iv 19,18). Kao što se prilikom krštenja solidarizirao s grešnicima spremnim na obraćenje pošavši

i sam na krštenje koje mu nije bilo potrebno (usp. Lk 3,21–22)¹⁸, tako se na križnom putu solidarizira sa zločincima prihvativši sudbinu zločinca. To je još više istaknuto u r. 33 gdje Luka govori: „I kad dođoše na mjesto zvano Lubanja, ondje razapeše njega i te zločince, jednoga zdesna, drugoga slijeva.” Isus je u sredini i središtu pažnje. Luka ispušta Isusov bolni krik s križa: „Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio?” Taj krik zabilježili su Matej (27,46) i Marko (15,34) kao jedine riječi s križa. One su početni zaziv Ps 22 u kojem starozavjetni patnik iznosi tužbu nad nevoljom, ali u drugom dijelu pokazuje vjeru da će ga Bog izbaviti iz njegove patnje te je učiniti plodnom za druge. Krik valja razumjeti u smislu Ps 22 kao izraz prave fizičke i duhovne patnje, ali i kao dokaz nade u Oca, jer on i u tom trenutku ostaje za Isusa Bog *moj*¹⁹. Luka je znao za taj uzvik, jer u r. 34 donosi citat iz Ps 22,18 što je jedna od jadikovki starozavjetnog patnika. Nije donio uzvik „Bože moj”, jer se ne uklapa u njegovu teologiju Isusa strpljivog patnika koji je vjernicima uzor i poziv na nasljedovanje.

Prema Luki, prva Isusova riječ s križa jest: „Oče, oprosti im, ne znaju što čine” (r. 34a). Ovdje najprije postoji tekstualna poteškoća, jer neki vrlo stari i dobri grčki rukopisi ne sadrže tu Isusovu molitvu s križa npr. Vatikanški kodeks B, koji potječe iz 4. st., te Papirus 75, koji potječe iz 3. st.). Današnja kritička izdanja NZ na grčkom ipak ga sadrže s obrazloženjem da su prepisivači mogli namjerno ispuštati tu molitvu za oprostjenje u svjetlu kasnijeg razorenja Jeruzalema koje bi bilo dokaz da Bog nije uslišio Isusovu molitvu.²⁰ Ispuštanje je moglo također biti zbog kršćanskog antisemitizma. Kršćani su, na žalost, suprotno od ponašanja i učenja svoga Učitelja o opraštanju, dugo vremena smatrali – iako to nije bila službena nauka crkvenog učiteljstva – da su Židovi svih vremena krivi za Isusovu smrt i da su zato u izvjesnom smislu proklet, bogoubilački narod. Stradanja Židova u drugom svjetskom ratu i nastanak države Izrael bili su povod da kršćani ozbiljno premisle stav NZ prema Židovima, a to je za katolike postala službena nauka o deklaraciji o stavu Crkve prema nekršćanskim religijama na Dru-

gom vaticanskom saboru.

Isus s križa moli od Oca oprostjenje svojim krvnicima, jer je sam za života učio kako treba opraštati. Sada vrši ono što je učio.²¹ U izrazu „oprosti *im*” obuhvaćeni su Židovi i Rimljani, vođe i podložnici. U tom Isusovu primjeru nastao je korijen kršćanskog opraštanja neprijateljima, iako mi vjernici moramo priznati da ne slijedimo uvijek dosljedno svoga Učitelja. Isusovo obrazloženje „jer ne znaju što čine” ne uključuje samo ispriku da nisu do kraja svjesni svoga čina nego i spremnost na zbiljsko opraštanje od strane nedužnog patnika. Isus *zna* Božji plan i smisao patnje, protivnici *ne znaju*. „Molba za oprostjenje u Lukinom kontekstu pokazuje prije svega solidarnost Isusa molitelja sa 'zlikovcima' i 'grešnim ljudima'. Isus prinosi Ocu njihovo grešno bivanje uz molitvu. Obrača mu se ne samo kao ljubljani i odabrani Sin (3,22; 9,35), nego kao onaj koji je ubrojen među zlikovce (22,37), a oni trebaju govoriti: 'Oče, sagriješih... Nisam više dostojan zvati se tvojim sinom' (15,18–19). Mjesto njih i za njih nastupa on s molitvom pred Ocem. Kao što je kod jela i pića s 'grešnicima' znakovito i zbiljski posvjedočio Očevu ljubav prema njima, tj. njegovu spremnost da ih pripusti u svoje zajedništvo, tako u svojoj prošnji kao jedan od 'izgubljenih' usvaja njihovu molitvu za oprostjenje. Ta je njegova molitva spasotvorna, jer je svaki od izgubljenih i grešnih u Sinu koji zastupnički moli postao 'ovaj moj Sin' (15,24).”²² Isus ne zadržava nikakvu osvetljivu gorčinu, nikakv prezir prema svojim mučiteljima. Prvi se u Isusa u tome ugledao mučenik Stjepan (Dj 7,60) a zatim mnoštvo poznatih i nepoznatih svetaca koji su u Isusovu primjeru našli snagu da prihvate svoju nezasluženu kaznu u znak vjere da se nasiljem ne rješavaju zla koja ljudi mogu nanijeti jedni drugima.

18 Usp. L. FELDKÄMPER, op. cit, 28–50.

19 Usp. M. ZOVKIĆ: „Okupljanje Crkve pod križem prema Mateju 27, 45–56”, Jukić 2, 1972, 34–42. X. LÉON–DUFOUR: „Posljednji Isusov krik”, Svesci 34, 1979, 32–39. K. RAHNER: „Sveta ura i sedam riječi na križu”, Zagreb 1980, 39–40.

20 Usp. B. M. METZGER: *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, 1971, 180.

21 Usp. L. FELDKÄMPER, op. cit, 257–266.

22 L. FELDKÄMPER, op. cit, 267.

Sva četvorica evanđelista izvješćuju da su vojnici, koji su bili određeni za izvršenje smrtne kazne i čuvanje reda u danima dok osuđeni vise na križu, podijelili među sobom Isusovu odjeću. Ivan u okolnosti da tu odjeću nisu razderali vidi ispunjenje Ps. 22,18, i to izričito kaže pokazujući u tome predznak jedinstva Crkve koja se počinje sabirati pod križem. Luka se s ostalom dvojicom sinoptika zadovoljava da o tome izvijesti riječima psalma bez upozoravanja na ispunjenje. To odgovara povijesnoj okolnosti da su kod Rimljana prvog stoljeća izvršitelji smrtne kazne imali pravo na osobne stvari koje su se našle kod osuđenika u času izvršenja smrtne osude.

Luki je vlastito *gledanje naroda* kao suprotnost *ruganju poglavara* u r. 35. To gledanje naroda prije izdahnuća slično je upiranju pogleda u probodenoga nakon izdahnuća prema Iv 19,37, iako nije upotrijebljen isti grčki glagol. To je gledanje onih koji se osjećaju privučeni od Raspetoga, gledanje spremnih na obraćenje.

U r. 38 Luka se slaže s ostalom trojicom evanđelista u bitnom dijelu natpisa nad Raspetim: „Kralj židovski”. Matej ispred toga stavlja: „Ovo je Isus...”, a Ivan: „Isus Nazarećanin...”. Kod Rimljana je bio običaj nad raspetim staviti natpis s imenom i razlogom smrtne kazne, što je kod prolaznika i gledalaca trebalo buditi strah od sličnih prestupaka. Ivan uz to dodaje da je natpis bio na hebrejskom, latinskom i grčkom. Hebrejski je jezik židovske religije i naroda kojemu Isus pripada, latinski jezik rimske vojne administracije u Palestini Isusova vremena, a grčki jezik filozofije i književnosti. Značaj zgrade Ivan proširuje intervencijom židovskih poglavara kod Pilata da se promijeni natpis. Pilat ostaje pri već učinjenom i time naglašava Isusovo kraljevsko dostojanstvo, iako ga njegovi sunarodnjaci ne prihvaćaju. Neki stari rukopisi imaju podatak i u Lukinu tekstu da je natpis bio stavljen na ta tri jezika. Posljedica toga jest da Biblija, koju je izdala „Stvarnost” iz Zagreba 1968. god, zadržava taj dio teksta u r. 38. (to je Rupčićev tekst, po uzoru na prvo izdanje *Bible de Jerusalem*), a Duda ga u svom prijevodu ispušta. Današnja znanstvena izdanja NZ na grčkom nemaju tih riječi kod Luke s obrazloženjem da su prenešene iz Ivana.

Luki je vlastita zgoda da jedan od zločinaca grdi Isusa a njegov kolega dijeli mu za to ukor izjavljujući kako njih dvojica primaju ono što su djelima zaslužili, dok Isus trpi nevin. Zatim se raskajani razbojnik obraća Isusu s molbom da ga se sjeti kad dođe u svoje kraljevstvo. Isus mu odgovara: „Zaista, tebi kažem: danas ćeš biti sa mnom u raj” (r. 43). Razbojnikovo pitanje: „Zar se ne bojiš Boga?” (r. 40) treba razumjeti kao vjeru u neizbježnu nagradu i kaznu za djela koja mogu izbjeći ljudskim djeliteljima pravde. Luki je važno da zločinac proglaši Isusa nevinim osuđenikom te da isti razbojnik u Isusovu načinu trpljenja otkriva smisao svoje patnje. Prorok iz Galileje, o kojemu je mogao doznati najbitnije iz ruganja mučitelja, ne bježi s križa, iako je činio zbiljska čudesa. Ne sputava silom zloupotrijebljenu slobodu zakonodavaca i izvršitelja smrtne kazne. Vidi smiao u svojim patnjama te inspirira razbojnika na obraćenje. Razbojnik u zadnjem trenutku pristaje na kaznu kao pripuštenje Božje za počinjena zlodjela, dok kaznu Galilejca gleda kao pripuštenje Božje u prilog drugim ljudima na liniji plodne patnje starozavjetnih osporavanih proroka. Isusovo „još danas” dio je Lukine teologije Isusova trenutka, koja se vidi u nastupnoj propovijedi u Nazaretu, gdje Isus smiono izjavljuje pročitavši ispovijest starozavjetnog proroka o vlastitom zvanju: „Danas se ispunilo ovo Pismo što vam još odzvanja u ušima” (4,21). To je bio Isusov programatski „danas” u znak svijesti da po njegovim riječima i djelima Bog spašava.²³ Spasenje dolazi pojedincu i grupama po Isusu, po osobnom pristajanju uz Isusa. To je raskajani razbojnik upravo učinio obrativši mu se s križa. Prvi stupanj spasenja bilo mu je najprije otkrivanje smisla vlastite patnje i umiranja, što je naučio iz načina kako Isus pati. „Raj” u Isusovu odgovoru raskajanom razbojniku znači mjesto gdje borave blaženici nakon fizičke smrti. Važan je izraz „sa mnom ćeš biti u raj”. Spasenje je u osobnom prijateljstvu s Isusom. Vječno blaženstvo čini to prijatelj-

²³ Usp. U. BUSSE: *Das Nazareth-Manifest Jesu. Eine Einführung in das lukanische Jesusbild nach Lk 4,16–30*, Stuttgart 1977.

stvo neopozivim i neraskidivim.

Posljednja riječ s križa prema Luki jest: „Oče, u ruke tvoje predajem duh svoj” (r. 46). Osim prve riječi „Oče” to je citat Ps 31,6 koji je molitva u nevolji i zahvala za uslišanje. Ovaj psalam bio je večernja molitva pobožnih Izraelaca u Isusovo doba. Isus pred izdahnuće moli molitvu koju je kao pobožni Židov često molio te dodaje „Oče” u znak vjere i svijesti o svojoj posebnoj povezanosti s Ocem čiju je volju požrtvovno vršio. Ovo obraćanje Ocu znak je da ni u mucu nije prekinuta posebna povezanost Isusa Nazarećanina s Ocem nebeskim. Predaje duh koji je počelo njegova ljudskog življenja i proročkog djelovanja sa svješću da je ispunio poslanje koje mu je dao Otac. Umire prerano, nasilnom i nepravednom smrću, ali je svjestan da je njegov život bio sadržajan, jer je tražio i ispunjavao volju Očevu o sebi i ljudima.

Kad je čuo i vidio kako Isus umire uz popratne znakove prirode (tama s pomrčinom sunca, razderan hramski zastor, kod Mateja još i potres), satnik *slavi Boga* govoreći: „Zbilja, čovjek ovaj bijaše pravednik” (r. 47). Prema Mateju i Marku taj rimski oficir ispovijeda da je raspeti Galilejac zaista Sin Božji. Luki je važno pokazati da obraćenje poganina proističe iz Isusove strpljive patnje koja je nepravedno nanešena. Sada to i predstavnik rimske vlasti glasno ustanovljuje. Rimski činovnici nemaju u biti ništa protiv osnivača kršćanstva i njegovih sljedbenika. To Luka još više pokazuje u Dj pri opisu susreta Pavla s rimskim funkcionerima

Luki je vlastiti r. 48: „I sav svijet, koji se zgrnuo na taj prizor, vidjevši što se zbiva, vraćao se bijući se u prsa.” Luka ovdje ispušta Markov podatak da se Pilat čudio što je Galilejac tako brzo umro te da je dao provjeriti taj podatak prije nego što je Josipu Arimatejcu dopustio da ukopa Isusa. Narod koji gleda počinje tražiti vjerski smisao događaja na Kalvariji i razilazi se žaleći za nepravedno pogubljenim Prorokom, spreman na obraćenje. Bilješka o znancima koji „stajahu podalje i gledahu” vlastita je Luki (r. 49). To su mogli biti barem neki od njegovih apostola za koje Luka ne kaže da su se razbježali prilikom hapšenja. Mogli su to također biti rođaci Isusovi, među njima Jakov, „brat Gospodinov”, koji će u jeruzalem-

skoj zajednici s Petrom i Ivanom ubrzo biti ubrojen u „stupove Crkve” (usp. Gal, 1,19; 2,9). Tu su i „žene koje su s Isusom došle iz Galileje”. Njihovo „stajanje podalje” vjerojatno je posljedica straha od eventualnog progona, ali je njihovo „gledanje” znak spremnosti da ustraju u pristajanju uz Učitelja što se kasnije obilno pokazalo u razdoblju misijskog djelovanja.

Zaključak

Luka je u prikaz muke Isusove iz posebnog izvora *umetnuo* slijedeće zgrade: Isusovu molitvu za Petra, krvavi znoj i anđela tješitelja u agoniji, Isusovo čudesno zacjeljenje uha ranjenom služi, saslušanje pred Herodom Antipom, sažaljenje Jeruzalemki nad Isusom, tri Isusove riječi s križa i obraćenje raskajanog razbojnika.

On je *izostavio* i neku građu koja se nalazi kod Marka ili kod Mateja. Izostavio je da je Isus na kraju posljednje večere s apostolima otpjevao pjesme zahvalne prema propisima za židovsku pashalnu gozbu, zatim da je u vrtu agonije izdvojio trojicu apostola da mu budu bliži pri smrtnoj borbi, da je tri puta dolazio k njima tražeći utjehu. Luka je zatim izostavio neke elemente ruganja, bičevanje, trnovu krunu i crvenu kabanicu, Isusove riječi s križa: „Bože moj, Bože moj...”; Matejevu zgodu o samoubojstvu Jude, miješanje Pilatove žene u prilog Isusu te usklik puka u toku suđenja pred Pilatom: „Krv njegova na nas i na djecu našu!” (Mt 27,25).

Luka je *preradio* izvještaj o zadnjoj večeri koju je pretvorio u gozbu za vrijeme koje Učitelj daje važne upute učenicima te im ostavlja posvećene znakove kruha i vina; od smrtno borbe u vrtu načinio je uzornu molitvu Učitelja koji u tjeskobi ne bježi, nego traži volju Božju o sebi; u saslušanju pred Židovima i Rimljanima stav puka drukčiji je od stava poglavara; na križnom putu Šimun Cirenac nosi križ za Isusom kao predznak kasnijih Isusovih sljedbenika; na križnom putu i na križu Isus se solidarizira s grešnicima osuđenim na smrt; prizor na Kalvariji sastavljen je tako da Isus, strpljivi patnik, inspirira na obraćenje raskajanog razbojnika, rimskog oficira i puk koji se razilazi

sa znakovima kajanja. Kao Grk koji piše za obraćene Grke, Luka ne naglašava zastupničku smrt Isusovu. Njegova je smrt posljedica zlo-upotrijebljene slobode kod židovskih i rimskih poglavara, a Isus spašava ljude svim svojim djelima i riječima, cijelom svojom osobom, ne samom smrću. On strpljivom patnjom osmišljava svaku ljudsku bolest i umiranje. Pokazuje da u bolesti i u smrti čovjek nije napušten, Bog je s njime. Ovakvim prerađivanjem primljene građe Luka je postupio vjernički i kreativno prema obveznoj predaji u prvoj Crkvi. Predaja mu je

bila nadahnuće za funkcionalno evanđelje, jer je svojoj Crkvi pokazao na koji način događaji Kristove muke imaju trajnu vrijednost za svakog vjernika i svu Crkvu.

Isus, strpljivi patnik, pomaže bolesnim vjernicima da vjernički boluju, a ako je volja Božja, da vjernički i pristanu na neizlječivu bolest koja vodi u smrt. Nije izliječio niti spriječio ljudske bolesti, nepravde i nasilja, ali je pokazao da i patnje imaju smisao, da i u patnji čovjek može ostati u prijateljstvu s Ocem nebeskim.